

все ж зважився це зробити. Коли ж разом із кількома стражниками він тільки взявся за неї, то з церковних хорів, де раніше розташовувався орган, почувалися пронизливі крики та ридання. З'ясувалося, що це були жінки, котрі заховавшись в соборі ще вранці і пробули у своїй схованці весь день. Це голосіння підхопили ті, хто знаходився поза храмом, оскільки не були до нього допущені. Хоча вся атмосфера навколо перенесення мощів святого Йосафата стала буквально наелектризованою людським стражданням та болем, але воно все ж було завершено: гробницю перенесли і розташували в підвалі споруди собору. До ніші у його фундаменті, де її помістили, були прилаштовані дерев'яні двері, які закрили на замок та опечатали. Підхід до них був засипаний піском, а підлогу зверху, у середній частині храму, зрівняли з колишньою. Лише після цього всі учасники цієї акції покинули храм [3, с. 77-78].

Уніатське населення регіону дуже болісно відреагувало на те, що від нього заховавши мощі святого Йосафата. Настоятель соборного храму Білої Підляської пізніше писав, що інформація про події, пов'язані з примусовим перенесенням мощів та їх приховуванням від уніатської спільноти регіону, пошилася «швидше блискавки не тільки в Сідлецькій губернії, а й по всій єпархії» [3, с. 78]. Він занотував, що ще довгий час до Білої Підляської приїздили з інших місцевостей делегації уніатів-мирян, а також окремі особи як «розвідники». Переконавшись, що мощів святого Йосафата у храмі на звичному місці немає, вони «розпалювали пристрасті місцевих парафіян», поверталися назад «із прокляттями, розносячи їх по всьому шляху». Залишилися в його пам'яті й те, що члени церковного братства «кинули до ніг свого священика (тобто його. – Авт.) ключі від братських свічок та майна, залишили разом із тим і церкву та кинулися в обійми польських костелів і ксьондзів» [3, с. 78]. Тут йшлося про те, що вони почали відвідувати католицькі костели, а з часом чимало з них перейшло до Римо-Католицької Церкви й остаточно полонізувалося. Відзначаючи, як брутально поставилися чиновники до духовних святих місцевого населення, й, вірогідно, водночас і задля того, щоб зняти з себе частину провини за те, що сталося в соборному храмі Білої Підляської із мощами святого Йосафата, М. Ливчак пізніше писав: «Уся місіонерська діяльність духовенства разом зруйнувалася і повинна була розпочинатися заново, але вже за обставин украй несприятливих, за крайньої ворожнечі та збудження» [3, с. 78-79].

Отже, викоринення культу святого Йосафата, що був невід'ємним елементом духовно-релігійної традиції уніатів Холмщини і Південного Підляшшя, є одним із яскравих свідчень того, якими засобами російські урядовці пришвидчували скасування уніатської Холмської єпархії, її включення до складу Російської Православної Церкви. Це були насилля, облуда та абсолютне нехтування духовними святинами автохтонного населення регіону. За своєю суттю воно являло собою невід'ємну складову програми «очищення обрядів», тобто примусового наближення культової практики Греко-Уніатської Церкви до тієї, яка практикувалася російським православ'ям. У перебігу подій, пов'язаних із нищенням культу святого Йосафата, яке розтягнулося на десятиліття, прослідковуються його окремі етапи. Розрахунки тих, хто ідеологічно обгрунтовував та реалізував форсоване прилучення останньої в межах Російської імперії уніатської Холмської єпархії до складу Російської Православної Церкви, виявилися помилковими, оскільки унія тут мала дуже глибоке коріння. Російським чиновникам та присилуванним ними уніатським священикам вдалося прибрати з очей уніатів мощі святого Йосафата, але таким засобом не можна було викоринити їхню віру в його заступництво. Упродовж десятиліть вони перебуватимуть майже в забутті, але потім, під час Першої світової війни, будуть перевезені до Відня, а вже після Другої світової війни опиняться в Римі. 1963 р. за ініціативою митрополита Йосифа Сліпого мощі святого Йосафата були поміщені в базиліці святого Петра в Римі. Там вони знаходяться й нині, являючи собою одну з найзначніших святих Української Греко-Католицької Церкви [2].

Джерела та література

1. Біднов В. Українська церква // Українська культура: Лекції за ред. Д. Антоновича / Упор. С.В. Ульяновська. – К:Либідь, 1993. – С. 197-216.
2. Доля мощів св. Йосафата Кунцевича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ruh.znaiom.com.ua/index-2104.html?page=20>
3. К истории воссоединения униатов Холмской епархии. Записки и воспоминания Протоиерея Николая Николаевича Ливчака. С портретом и биографией автора. Издание И.Н. Ливчака. – Вильна: Типография «Русский Почин», 1910. – 162 с.
4. Наречение Протоиерея М. Попеля во Епископа // Вольские Епархиальные Ведомости. – 1882. - №13. – Ч. неоф. – С. 544.
5. Начерк истории унии Русской Церкви с Римом. - Львов: Накладом Комитета юбилейного, 1896. – 156 с.
6. Пастернак С. Нарис історії Холмщини і Підляшшя: (Новіші часи). – Вінніпег – Торонто: Інститут дослідів Волині, 1968. – 466 с.
7. Святий Йосафат (Кунцевич) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soborcerkiew.net/aktualnosci.410/swjato-swjaszczennomuczenyka-josafata.html>
8. Святий Йосафат Кунцевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dyhdzvin.org/index.php/dukhovni-nauky/37-rozdumy-na-kanvisviate/224-sviashchennomuchenyk-yosafat>
9. Стоколос Н.Г., Шеретюк Р.М. Драма Церкви (До історії скасування Греко-Уніатської Церкви в Російській імперії та викоринення її духовно-культурних надбань): Монографія / Передмова П.Л. Яроцького. 2-ге видання. – Рівне: ПП ДМ, 2012. – 348 с.

УДК 94 (477.87=1-82):[316.64:17.023.32]”19/20”

М. Марек

ЛЕМКІВЩИНА - ПРОБУДЖЕННЯ, КОНФЛІКТ, НЕВІДОМЕ МАЙБУТНЄ

Робота торкається проблеми зросту національної свідомості Лемків та події у XIX та XX столітті на території Лемківщини. Праця зосереджується на питанні утворення лемківських республік - Фльоринцької Республіки та Команчанської Республіки - та їх занепаду. Описує також проблему поділу лемківського суспільства. Текст закінчується висновком про важку, культурну ситуацію теперішніх Лемків та їхнього майбутнього.

Ключові слова: Республіка Фльоринцька, Республіка Команчанська, москалофіли, українці, конфлікт, Галичина.

Praca dotyczy problemu rozwoju świadomości narodowej Lemków i wydarzeniach w XIX i XX wieku w regionie lemkowski. Praca koncentruje się na kwestiach edukacyjnych lemkowski republik - Floryntskoyi Komanchanskoyi Republika i Republika - a ich spadek. Opisuje także problem separacji lemkowski społeczeństwa. Tekst kończy się zawarciem temat trudny, obecnej sytuacji kulturowej Lemków i ich przyszłości.

Слова ключеві: Республіка Фльоринцька, Республіка Команчанська, Старорусини, Москалофіли, Українці, конфлікт, Галичина

The work concerns the problem of growth of national consciousness Lemko and events in the nineteenth and twentieth century in the Lemko region. The work focuses on issues of education Lemko republics - Floryntskoyi Komanchanskoyi Republic and the Republic - and their decline. Describes also the problem of separation of Lemko society. The text ends with a conclusion about the difficult, the current cultural situation of Lemkos and their future.

Keywords: Floryntska Republic, Republic Komanchanska, Moscophils, Ukrainian, conflict, Galicia.

Чзсь І – зарыс історіі:

Прзед І војнз швіатовз цзлось Лемковсчзыны вчодзлзл в склзд једного, влоетнчзного твору пзштвового, јаким було імперіум Хабсбургов. В тым окресі зарејстровзно почзток кшзлттовзнз сз ззчз політывчного јей мшзскзнциов. Пшрвше јого прзјзвоу појзवलз сз тзз по Влошні Лудов. В чзсі епокі шчылковей Аустро-Вегер вюдорбнзјзз сз јуз нурты – москалофлскіе, нородове (українскіе) і старорусінскіе.

В тым то окресі повстзवलз пшрвше партие, тзке јак „Russka Narodna Partia”, котзрз вписывзл сз в нурт старорусінскі, одчзнзјзз сз од украинскіх оргзниззці нородовотворчзых, з тзке одрзцзјззз блішзе звзззкз з Росјз. Шродовскз те старзлы сз позыскз мшзскзнциов Гзліці, оззз зыскзкз јк нзјвзјшззз лшзбз мзндзтов в Сеймє. Дчодчодзло вчовчзс до повзшчзых стзрч політывков і до ззवरзнзніа серіі чхвлловых сојузсы, шчзгеліонне втєды , гдз блззлзлы сз вшборы нп. те з року 1908. Нзјчєкзвшчз једнзк в мојєј опшні окресм в історіі розвоју мшлш політывчзnej Лемков булз лзтз 1918 – 1921, кшдєы то овчзсзненз елітз, повзшчзне подчлєонз одвззлз сз јлошно змзніфєстовзч својз одрбнчось од Ползков, з тзке по чзсєці одрзцзчч нородовз мшлш украинзскз.

Чзтєры лзтз Вєлєкєј Војнє не озщзсчдзлз тєрєнов Гзліці. Мшзскзнчз Лемковсчзыны тзке мшслєл прзчєзчч окропнчось прзчдлззјзччзч сз влк. Вєлу з ншч безпосрєдно учєстнчзлз в дзлзчзнізх војєнньч, ччоззбз в нзјвєкєшєј бтвєє фронту вшчоднєного – бтвєє о Горліце. Војнз вплынєлз не тєлєко нз погоршєнєє сзтузці еконємічєnej, з тзке нз пєвне упорзкдовзніє гзлічєјскєј сєнєј політывчєnej. Јк писчє др. Јзрослзв Моклзк „Ошродкш рччу украинєкого, оззз москалофлскєго сзсіздовзлз з собз

zarówno w sanockiem, jak i nowosądeckiem, opierając się na szerokiej grupie starorusinów. Dopiero wydarzenia wojenne przyspieszyły polaryzację stanowisk, prowadząc do przewagi nurtu ukraińskiego we wschodniej części kraju, a moskalofilstwa na zachodniej jego części.¹ Polaryzacji poglądów i narastaniu konfliktów sprzyjali powracający z frontu weterani, u których po doświadczeniach frontowych i obozowych zanikały lub utwierdzały się przekonania moskalofilskie, lub antyrosyjskie. Ważnym elementem wpływającym na nastroje mieszkańców Łemkowszczyzny była wiadomość o powstaniu Zachodnio Ukraińskiej Republiki Ludowej, oraz wieść o wybuchu wojny polsko-ukraińskiej. Wtedy to powstały na Łemkowszczyźnie tzw. Republika Floryncek (5.12.18') o profilu moskalofilskim (na zachodzie), oraz Republika Komańczańska (5.11.18'), opowiadająca się za przyłączeniem do Zachodnio Ukraińskiej Republiki Ludowej (na wschodzie). Obydwie republiki stosunkowo szybko zostały spacyfikowane przez wojsko polskie, lecz zanim się to odbyło, doszło do kilku ciekawych wydarzeń. Władze Republiki Floryncek reprezentujące Łemków od Krynicy Zdrój, przez ziemie grybowski, gorlickie, aż po Bieszczady, zaczęły orientować się w stronę Czechosłowacji. Gdy uświadomiono sobie, że połączenie Rosją jest niemożliwe, zaczęto dogadywać się z władzami czeskimi, co łączyło się z całkowitym odrzuceniem sojuszu z ZURL. Plany te przerwała Warszawa, lecz odrzucenie przez zachodnich Łemków sojuszu z Ukraińcami stało się wymownym symbolem odwrócenia się plecami w stronę Kijowa. Inaczej wyglądała sytuacja w Republice Komańczańskiej. Tamtejsze władze łemkowskie współpracowały z ZURL i wspierały ją w walce z Polakami. Jednak nawet tam, niektórzy Łemkowie odcinali się od związków z Ukraińcami. Dobrym tego przykładem jest historia, opisana przez pana Bogdana Huka w książce dotyczącej politycznej działalności Łemków, która wydarzyła się we wsi Maniowa w dniach 3 i 4 lutego 1918. W tych dniach przybył do okolicy oddział Ukraińców rekrutujących chłopów do swojej armii. Chłopi pod przywództwem grekokatolickiego proboszcza stawili im opór, odganiając przeciwnika. Następnego dnia przybył jednak silniejszy oddział ukraiński i aresztował proboszcza, którego nazajutrz odbili łemkowscy chłopci. Jeńców oddali w ręce Polaków, a dowódcę ukraińskiego oddziału zamordowali.

W takiej to atmosferze miało zaczynać się współistnienie Polaków, Łemków i Ukraińców w II RP. Czas dwudziestolecia międzywojennego to kontynuacja wcześniejszych podziałów, przy czym należy wspomnieć o pojawieniu się nowej opcji lojalistycznej wobec II RP i nasilaniu się z czasem tendencji nacjonalistycznych na wschodnich krańcach Łemkowszczyzny. Wojna i czas działalności UPA na Łemkowszczyźnie to już odrębny temat, w który nie chcę się zagłębiać, a który jest przez nas, choćby pobieżnie, znany. Powiem tylko, że doszło wówczas do apogeum konfliktów, które rozerwały Łemkowszczyznę. Chcę przez to powiedzieć, że apokalipsa tamtego, galicyjsko-łemkowskiego świata nie zaczęła się po 1944, wraz z podpisaniem 9 IX 1944 umowy między PKWN, a Sowietką Republiką Ukrainy, lecz już w 1939, wraz z falą nienawiści o charakterze narodowosocjalistycznym i pierwszymi siłowymi zmianami struktury społecznej- mam tu na myśli początki eksterminacji Żydów galicyjskich.

Частка II – теперішність

Jak teraz odnieść się do współczesności? Myślę, że warto chociażby pokrótce ukazać problemy dzisiejszej Łemkowszczyzny i podział, który w mojej ocenie wywodzi się jeszcze z czasów poprzedzających republiki łemkowskie. Jak większość z nas pewnie wie, organizacje łemkowskie w dzisiejszej Polsce dzielą się na dwa skonfliktowane obozy. Jeden skupia się wokół organizacji „Stowarzyszenie Łemków”, a drugi „Zjednoczenie Łemków”. „Stowarzyszenie Łemków” założone w Legnicy (południowo zachodnia Polska) jest niezależne od wpływów ukraińskich i zdecydowanie odcina się od poglądu, że Łemkowie to pewien szczerp Ukraińców. Organizacja ta stara się promować kulturę duchową i materialną Łemków, oraz podkreśla swoją odrębność etniczną. Jest to jakby kontynuacja przedwojennego „Związku Łemkowskiego – Łemko Sojuz”, wywodzącego się z ruchu starorusińskiego, reprezentującego postawę lojalistyczną wobec państwa polskiego i odcinającego się od organizacji ukraińskich. „Zjednoczenie Łemków” założone w Gorlicach (południowo- środkowa Polska) to ukraińska organizacja społeczna, będąca echem przedwojennego prądu nacjonalistyczno-ukraińskiego wśród Łemków. Organizacja ta promuje działania, mające na celu utożsamienie ludności łemkowskiej z narodem ukraińskim. Jak widać echa podziałów z czasów Austro-Węgier do tej pory kształtują poglądy dotyczące poczucia tożsamości wśród Łemków. Podziały te są na tyle głębokie, że nawet każda z tych organizacji organizuje swoje osobne festiwale (Watry) – jedna organizowana jest przez „Zjednoczenie Łemków” w Zdyni (Łemkowszczyzna), a druga przez „Stowarzyszenie Łemków” w Michałowie (w południowo-zachodniej Polsce).

Podział nie jest jednak jedynym problemem dręczącym mniejszość łemkowską. Ważniejszą według mnie kwestią jest to, że większość młodego pokolenia Łemków nie pielęgnuje swojej odrębności etnicznej – dotyczy to zaś szczególnie tych, którzy dziś zamieszkują tereny Beskidu Niskiego. Nieraz ten problem ociera się aż o granicę zupełnego braku świadomości, wynikającego z kompletnego braku zainteresowania historią i lokalną tradycją. Dramatem jest to, że o ile zdarzyło mi się spotkać etnicznych Łemków, mówiących po łemkowsku, a mieszkających pod Wrocławiem, to praktycznie nigdy nie spotkałem się z etycznym Łemkiem, mówiącym w tym dialekcie, a mieszkającym w okolicach Krynicy, Berestu czy Tylicza – mówię tu oczywiście o moich równoletkach. Bardzo rzadko, także słyszę, aby ktoś wśród 16 czy 20 latków wyrażał się o sobie, jako o Łemku. Co niektórzy wiedzą, że babcia coś im kiedyś opowiadała o akcji Wisła. Pewnie słyszeli też o tym, że jego dziadkowie musieli jechać gdzieś na północ, czy na zachód a potem wracali do tej wsi, lecz musieli mieszkać w innej chacie. Mogą czasem kojarzyć, że np. babcia zawsze stała w kościele nawet wtedy, kiedy wszyscy inni siedzieli (co wynikało z tradycji prawosławnej). Mogą znać wiele różnych historii słyszanych przy stole, lecz traktują je jako pewną przeszłość, która zupełnie ich nie dotyczy. Taki stan rzeczy jest prawdziwą tragedią tej społeczności. Bo przecież jeśli oni dziś nie są nośnikami tej kultury, to za 30 -50 lat o Łemkach będziemy wiedzieć jedynie z historycznych, czy etnograficznych opracowań.

Czy możliwe jest jeszcze uratowanie autentycznej kultury łemkowskiej? Myślę, że jest jeszcze pewna szansa, lecz jest niewielka. Co prawda, na poziomie akademickim, tematyka łemkowska doczekała się zainteresowania. Powstają nowe opracowania naukowe, planowana jest nawet katedra badająca kulturę łemkowską na Uniwersytecie Pedagogicznym, ale co z tego, skoro autentyczny nośnik kultury zawiódł, gdyż niedostatecznie spełnił swój obowiązek przekazania tradycji młodemu pokoleniu. Można to jeszcze w pewnej skali nadrobić, lecz to sami Łemkowie musieliby zainteresować tematyką swoje dzieci, a ich dzieci musiałyby zechcieć podjąć trud odkrycia swojej prawdziwej tożsamości etnicznej.

Właśnie takiemu obrotowi sprawy mają służyć chociażby łemkowskie watry kreujące dwa spojrzenia na rozumienie „łemkowskości”. Festiwale te, choć cieszą się sporą popularnością, nie ściągają do siebie wszystkich Łemków. Wielu uważa to za coś ciekawego, lecz szkoda im na to czasu. Wielu po prostu jest zajętych pracą w polu, czy przy krowach, a pewna część nie chce w nich uczestniczyć z powodu rozczarowania realiami. Dobrym tego przykładem jest moja znajoma, która o watrze w Zdyni wyraża się dość negatywnie, ze względu na to, że uważa ją za całkowicie zukrainizowaną. Prócz festiwali, działalność prołemkowska, jest prowadzona także w szkołach. Jeśli zbierze się odpowiednia ilość dzieci, to tworzone są klasy z możliwością nauki języka łemkowskiego. Nie dochodzi do nich jednak za często, co w mojej opinii jest związane z brakiem chęci ze strony rodziców danych dzieci. Jednak w szkołach często są poruszane kwestie historyczne. Organizowane są różne wystawy poświęcone dawnej historii wsi, organizowane są spacerowe do kapliczek na łąkach. W międzyczasie delikatnie przedstawia im się dawne losy rodzinnej wsi, ale co z tego, jeśli w domu zabraknie dziadka, czy babci Łemkini, to tego tematu nie porusza się na plenum rodzinnego grona. W łemkowskich domach brakuje zmotywowanego do przekazu historii pokolenia, które łączyłoby przeszłość z teraźniejszością. Być może jest to вина dawnego systemu komunistycznego, w którym chwalenie się łemkowskim pochodzeniem nie było pożądanym. Być może wynika z zupełnego spolonizowania, a być może po prostu z bagatelizowania tej ważnej kwestii. Sytuacja nie napawa optymizmem, gdyż tak naprawdę nie mamy bezpośredniej możliwości wpływu na zmianę stanu rzeczy.

Tak jak w czasach Habsburgów tak i dziś, społecznością łemkowską targają konflikty wewnętrzne. Ścierają się ze sobą różne wizje przeszłości i różne wizje przyszłości. Konflikt ten nie przyczynia się do wpaiania łemkowskiej tożsamości młodszemu pokoleniu. A właśnie ten przekaz, tylko to uświadamianie odrębności kulturowej, może ocalić tę społeczność. Inaczej o Łemkach będziemy mogli jedynie poczytać, lub oglądać ich dziedzictwo materialne w skansenach, czy muzeach. Dalszy los Łemków leży w ich własnych rękach. To oni sami muszą się obudzić i zrozumieć potrzebę przekazu swojej historii. Czasu jednak nie jest wiele. Każde nowe, nieuświadomione pokolenie, to obniżenie szansy przetrwania tej kultury. Natomiast każdy świadomy, młody Łemko, to szansa na to, że wspomnienie o tym barwnym, przedwojennym świecie, nie zaginie.

Джерела та література

1. Jarosław Moklak, *Łemkowszczyzna w II Rzeczypospolitej, zagadnienia polityczne i wyznaniowe*, Kraków 1997

¹ Jarosław Moklak, *Łemkowszczyzna w II Rzeczypospolitej, zagadnienia polityczne i wyznaniowe*, Kraków 1997